

ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Балюк Н. В.¹, Ольвінська Ю. О.²

1 – студентка, факультет економіки та управління підприємництвом,
2 – канд. екон. наук, доцент, кафедра статистики
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Балюк Н. В., Ольвінська Ю. О. Вища освіта як чинник соціально-економічного розвитку країни. У статті досліджено вплив вищої освіти на соціально-економічний розвиток України. За допомогою економетричного моделювання проаналізовано зв'язок між ключовими індикаторами розвитку вищої освіти та макроекономічними показниками на прикладі України. Визначено, що найбільший серед досліджених індикаторів розвитку вищої освіти позитивний вплив на динаміку ВВП в Україні, мають державні інвестиції у вищу освіту. За результатами порівняльного аналізу встановлено, що Україна в порівнянні з країнами ЄС має низький рівень соціально-економічної віддачі від вищої освіти для економічного добробуту населення. На підставі отриманих висновків розроблено рекомендації щодо покращення ефективності управління вищою освітою в Україні.

Ключові слова: вища освіта, управління вищою освітою, людський капітал, ринок праці, економічний розвиток, соціально-економічна нерівність

Balyuk N. V, Olvinskaya J. O. Higher education as a factor in socio-economic development of the country. The article examines the impact of higher education on the socio-economic development of Ukraine. The connection between key indicators of higher education development and macroeconomic indicators on the example of Ukraine is analyzed with the help of econometric modeling. It is determined that the largest among the studied indicators of higher education development has a positive impact on the dynamics of GDP in Ukraine, have public investment in higher education. The results of the comparative analysis show that Ukraine has a low level of socio-economic impact of higher education for the economic well-being of the population compared to EU countries. Based on the findings, recommendations were developed to improve the efficiency of higher education management in Ukraine.

Keywords: higher education, higher education management, human capital, labor market, economic development, socio-economic inequality

ПОСИЛАННЯ НА РЕСУРС

Балюк, Н. В. Вища освіта як чинник соціально-економічного розвитку країни [Текст] / Н. В. Балюк, Ю. О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 8. Частина I – Одеса, ОНЕУ. – 2022. – С. 9 – 17.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Людський капітал є важливим чинником сталого розвитку будь-якої економічної системи. При цьому кількісні характеристики людського капіталу не завжди відображають його зв'язок з економічним розвитком, саме тому можна спостерігати діаметрально протилежні результати економічного розвитку в країнах з різною кількістю населення. Набагато важливішою характеристикою є якість людського капіталу, а також механізми її покращення. У сучасних умовах динамічного технологічного та економічного розвитку головним критерієм якості людського капіталу є його здатність до формування більшої частки доданої вартості в процесі виробництва. Ця здатність визначається, перш за все рівнем знань та компетентностей, якими володіють учасники економічних відносин, а також можливістю їх отримати та/або підвищити. На сьогодні, саме вища освіта підвищує загальну продуктивність та інтелектуальну гнучкість робочої сили, впливає на загальний добробут населення, підвищує конкурентоспроможність країни на світових ринках та сприяє її економічному зростанню. Порівнюючи розвиток вищої освіти за рівнем її фінансування, можна зазначити, що в Україні він відповідає європейському рівню (1,2% від ВВП, так само як і у Німеччині, Франції та Польщі). Частка робочої сили з вищою освітою в Україні також аналогічна країнам ЄС (Україна – 72,2%, Франція – 76,6%, Німеччина – 73,6%, Польща – 80,1%) . Проте, незважаючи на відповідність вище зазначених показників європейському рівню, в Україні спостерігається значний відтік фахівців за кордон та зменшення частки видатків зведеного бюджету України на вищу освіту (з 27,2% у 2016 р. до 20,7% у 2018 р.). Тому, беручи до уваги важливу роль вищої освіти у сприянні економічному розвитку країни, важливим є визначення рівня віддачі від вищої освіти, як на макро- так і на мікрорівні з точки зору більш високих доходів і більшої конкурентоспроможності на ринку праці в Україні в порівнянні з країнами ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань впливу вищої освіти на соціально-економічний розвиток відображено у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, S. K. Kotásková, P. Procházka, T. C. Lin, проаналізувавши у своєму дослідженні роль навчальних програм вищої освіти у підготовці робочої сили, встановив, що загальна вища освіта завдає позитивний та суттєвий вплив на економічний розвиток країни. Аналогічні результати отримала R. M. Dragoescu, використавши коінтеграційний зв'язок між обсягом ВВП та випускниками вищої освіти.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу вищої освіти на загальний економічний стан України та на добробут українського населення, з точки зору сприяння генерації населенням більш високих доходів і зростання конкурентоспроможності на ринку праці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На

мою думку, для повного розуміння ролі вищої освіти в контексті соціально-економічного розвитку, необхідно розширити дослідження вищезазначених авторів, проаналізувавши віддачу від вищої освіти на мікрорівні для добробуту населення з точки зору більш високих доходів і більшої конкурентоспроможності на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. В Україні можливість отримання вищої освіти забезпечують передусім заклади вищої освіти (ЗВО). Вони надають велику пропозицію освітніх послуг. Мережа ЗВО України є доволі розгалуженою та характеризується різноманітними формами власності та підпорядкування. Наведена на рисунку 1 динаміка зміни кількості ЗВО свідчить про відносну загальну сталість за досліджуваний період їх мережі. Втім кількість ЗВО у 2019 році порівняно з 2010 скоротилася на 19,80%, це відбулося здебільшого за рахунок скорочення числа коледжів, технікумів та училищ на 26,73% в 2019 році порівняно з 2010 роком (для порівняння, кількість університетів, академій та інститутів скоротилася на 19,19%. в 2019 році порівняно з 2010 роком). Основними чинниками, що привели до такої тенденції стали несприятлива демографічна ситуація та кризові явища в економіці, що у свою чергу привели до необхідності бюджетної оптимізації, а саме за рахунок зменшення кількості ЗВО. Розглянуто та досліджено взаємозв'язок між кількістю ЗВО та якістю їх освітньої діяльності. Зокрема, в якості фактору, який описує якість вищої освіти був взятий показник рейтингу системи вищої освіти QS країн Європи. Зазначений рейтинг був нами обраний як такий, у якому представлена найбільша кількість українських ЗВО (39 університетів станом на 2019 р.). Іншим фактором, який описує кількість ЗВО в країні, було взято відносний показник кількості населення на один ЗВО, для того, щоб зрівняти країни різного масштабу. За результатами кореляційного аналізу нами встановлено відсутність значущого статистичного взаємозв'язку між цими показниками. Значення коефіцієнта кореляції (-0,446) вказує на те, що збільшення кількості ЗВО на душу населення дуже слабо впливає на зростання рейтингу освітньої системи країни, а отже і зростання якості вищої освіти в країні в цілому. Ключовою тенденцією останніх років у вищій освіті України стало зниження кількості студентів. Так, зокрема, у 2019 р. порівняно з 2017 р. кількість студентів ЗВО скоротилася на 4,06%. Основними причинами даної тенденції є демографічний спад населення, активізація процесу робочої міграції, недосконалість системи кар'єрного консультування, недовірливість принципу меритократії та низька економічно-соціальна віддача від вищої освіти, яка далі буде більш детально проаналізована. Водночас зменшення кількості студентів, викладацького складу ЗВО (на 4,22% у 2019 році в порівнянні з 2017 роком) та стабілізація економічної ситуації після кризових явищ 2015 року (доларовий ВВП України у 2018 р. збільшився на 40,14% порівняно з 2017 р.) спричинили зростання видатків зведеного бюджету України на одного здобувача вищої освіти на 21,46% (до 1049 доларів США) у 2019 р. порівняно з 2017 р. (846

доларів США).

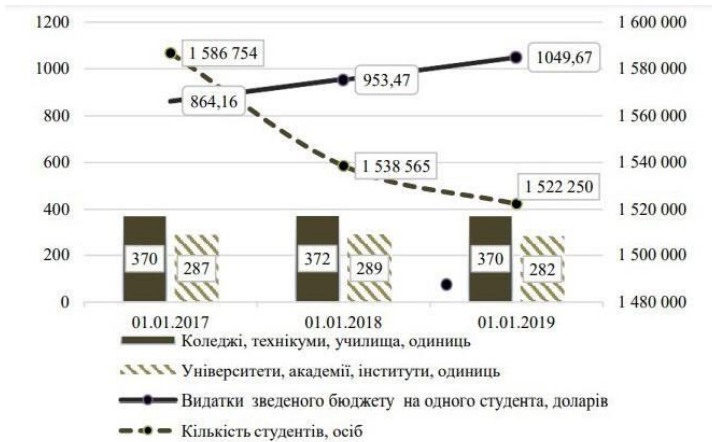

Рис. 1. Динаміка кількості закладів, студентів та видатків на одного студента вищої освіти в Україні за 2017-2019 роки

Аналіз структури видатків зведеного бюджету України за рівнями освіти (рисунок 2) вказує, що найбільша частка видатків на освіту у 2017-2019 рр. припадала на загальну середню освіту (43,7–48%). Крім того, суттєві частки займали видатки на вищу (27,2–20,7%) та дошкільну освіту (15,5%). На рис. 2 наявна тенденція до збільшення частки видатків Зведеного бюджету України на загальну середню освіту (з 43,7% у 2017 р. до 48,0% у 2019 р.). Це відбувається на тлі зниження частки видатків на вищу освіту (з 27,2% у 2016 р. до 20,7% у 2018 р.). Причинної такої тенденції є запуск у вересні 2019 року програми «Нова українська школа». Частки видатків на інші рівні освіти суттєвих змін не зазнали.

Загалом за досліджуваний період видатки зведеного бюджету України на освіту трималися на рівні більше 5% від ВВП (2017 р. – 5,4%, 2018 р. – 6%, 2019 р. – 5,9%), що відповідає рівню аналогічного показника країн ЄС, зокрема Німеччини (2016 рік – 4,8%), Франції (2016 рік – 5,5%) та Польщі (2016 – 4,8%). Видатки на вищу освіту у % від ВВП хоч і зазнали зниження, як вже зазначалося через збільшення фінансування загальної середньої освіти, також відповідали європейському рівню (2017 рік – 1,46%, 2018 рік – 1,3%, 2019 рік – 1,2%). Для порівняння у Німеччині, Франції та Польщі даний показник в 2018 році сягав 1,2%, від ВВП.

Рис. 2. Видатки зведеного бюджету України за рівнями освіти у 2016–2018 рр., % від витратків зведеного бюджету України на освіту

Також, за досліджуваний період спостерігається тенденція до відновлення економіки України після кризових явищ 2016-го року, що наочно демонструє динаміка значення ВВП (рис. 3).

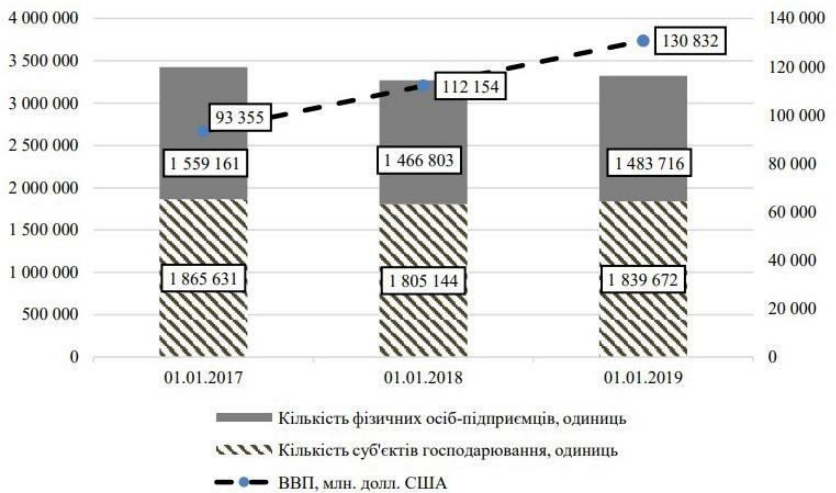

Рис. 3. Динаміка значення ВВП України, кількості суб'єктів господарювання та фізичних осіб-підприємців за 2017–2019 рр.

Після пікового падіння ВВП в 2016 році (91 030 млн. доларів США) його значення в 2019 році, в порівнянні з 2016 роком, зросло на 43,72% (130 832 млн. доларів США). У свою чергу простежується тенденція до відновлення кількості суб'єктів господарювання після пікового падіння в 2018 році внаслідок кризових явищ 2016 року. Необхідно зазначити, що зменшення кількості суб'єктів господарювання переважно відбулося за рахунок зменшення кількості фізичних осіб підприємців.

Водночас, за досліджуваний період, наявна тенденція до збільшення середньомісячної заробітної плати за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати, та через те, що в короткостроковій перспективі темпи зростання рівня інфляції (2016 рік - 48,7%) випереджають темпи росту номінальної заробітної плати - рівновага встановлюється в довгостроковій перспективі (рис. 4). Іншими показниками, що вказують на поступову стабілізацію економіки є наведені на рисунку 4 показники динаміки рівня безробіття та індексу споживчих цін, значення яких на досліджуваному проміжку зменшилося на 0,5 та 3 процентні пункти в 2019 році порівняно з 2017 роком. В сучасних умовах глобалізації, взаємозв'язок між проаналізованими індикаторами стану вищої освіти та економіки стає більш явним і очевидним, що у свою чергу робить вищу освіту дуже важливим фактором забезпечення економічного добробуту країни.

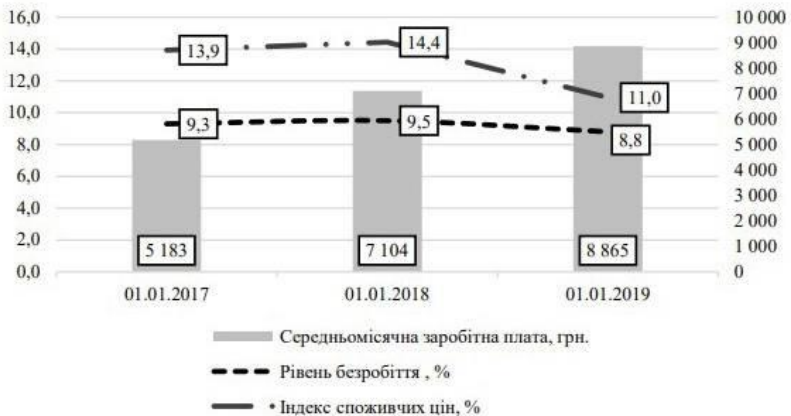

Рис. 4. Динаміка середньомісячної заробітної плати, рівня безробіття та індексу споживчих цін за 2017–2019 рр.

Вплив вищої освіти на економіку країни проявляється в:

– підвищенні кваліфікації робочої сили – за рахунок професійно-технічного навчання працівників, що дає змогу поглиблювати та розширювати здобуті знання, вміння та навички на рівні потреб суб'єктів господарювання;

– зниженні рівня безробіття - більш високий рівень освіти знижує ризик безробіття;

– продукування інновацій та науково-дослідних робіт для суб'єктів господарювання – ЗВО не тільки продукують ідеї на рівні теоретичних положень, концепцій або наукових обґрунтувань, але вони також доводять їх до статусу готової продукції у формі експериментальних і дослідних зразків, технологій, програм, та методичних розробок, тим самим збільшуючи продуктивність діяльності суб'єктів господарювання.

Дослідивши різні данні, можна зробити висновок щодо ймовірності потрапити у відповідну групу доходу маючи вищу освіту. Це можна подивитись на рисунку 5.

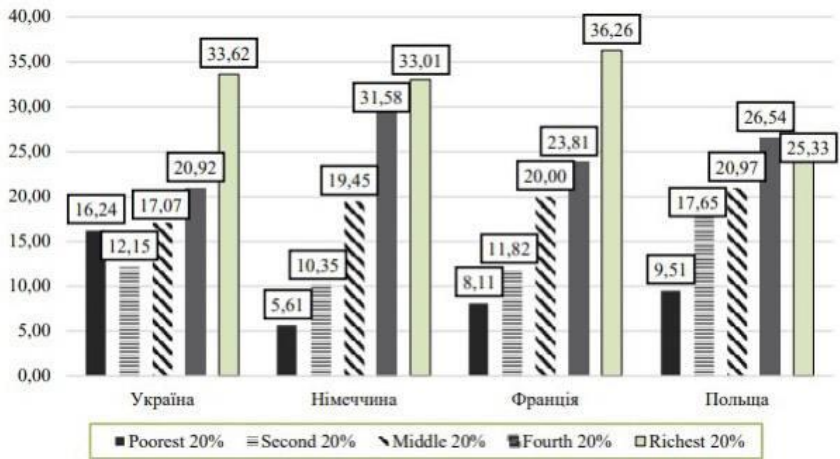

Рис. 5. Фактична ймовірність потрапити у відповідну групу доходу маючи вищу освіту, %

Згідно отриманих результатів виходить, що серед досліджуваних країн саме громадяни України, володіючи вищою освітою, мають найбільші шанси отримати дохід нижче середнього рівня (28,39%), далі йде Польща – 27,16%, Франція – 19,93% та Німеччина – 15,96%. За ймовірністю отримати громадянину країни середній дохід і вище результати є аналогічними, для громадян України така ймовірність сягає 71,61%, Польщі – 72,84%, Франції – 80,07% та Німеччини – 84,05%. Загалом, можна стверджувати, що рівень віддачі від вищої освіти в досліджуваних країнах ЄС, з точки зору більш високих доходів і більшої конкурентоспроможності на ринку праці, є вищим ніж в Україні, оскільки, як показали результати, наявність вищої освіти в людини на ринку праці країн ЄС, гарантує їй більшу ймовірність отримати середній і вище дохід від своєї діяльності.

Висновки. За результатами дослідження взаємозв'язків між розвитком вищої освіти в країні та її економічним розвитком визначено, що

на макrorівні вища освіта в цілому позитивно впливає на економіку України, причому найбільший вплив на динаміку ВВП України мають держані інвестиції у вищу освіту. Також, визначено, що, не зважаючи на те, що рівень державного фінансування вищої освіти в Україні є аналогічним рівню провідних країн ЄС, рівень соціально-економічної віддачі від вищої освіти для населення є нижчим ніж у порівнюваних країнах (Франція Німеччина та Польща). Основною причиною цього є орієнтація ринку праці на збереження дешевої робочої сили з метою залучення іноземних інвестицій замість здійснення інвестицій в модернізацію економіки та науково-технічний розвиток, що у свою чергу призводить до зменшення зростання кількості висококваліфікованих робочих місць. Дана тенденція на тлі зменшення кількості випускників через демографічний спад та активізацію трудової міграції не тільки ще більше посилить останню, а й значно вплине на мотиваційну складову студентів ЗВО, що у свою чергу зменшить їх кваліфікацію. При збереженні вищезазначених тенденцій (зменшення ролі вищої освіти, як чинника добробуту населення) це неодмінно приведе до зменшення позитивного впливу вищої освіти на економічний розвиток на макrorівні. Оскільки вища освіта в Україні не виконує притаманні їй соціально-економічні функції, зокрема не забезпечує відповідну диференціацію (перш за все приріст) доходів, ефективність використання державних коштів на фінансування вищої освіти залишається під великим питанням. З одного боку велика кількість ЗВО не призводить до зростання якості вищої освіти та приросту конкурентоспроможності освітньої системи країни, з іншого – в Україні вища освіта, на жаль, не є головним чинником приросту кваліфікації робочої сили в масштабах усієї країни (можливо також, що вітчизняний ринок праці не оцінює цей приріст відповідним зростанням заробітної плати, у тому числі й через високий рівень трудової міграції кваліфікованої робочої сили). З огляду на вищезазначене додаткового та більш глибокого аналізу потребує дослідження ефективності вищої освіти та її відповідності потребам суб'єктів господарювання в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта в Україні: базові індикатори інформаційно-статистичний бюлетень [Електронний ресурс] // ДНУ «Інститут освітньої аналітики». – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/1serpkonf-informatsiyniy-byuletyn.pdf>.
2. Education Statistics (EdStats) [Електронний ресурс] // The World Bank. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://datatopics.worldbank.org/education/home>.
3. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання / наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2019. 110 с.

4. Kotásková, S. K., Procházka, P., Smutka, L., та ін. The impact of education on economic growth: The case of India. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2018. Vol. 66, No. 1. С. 253–262.
5. Lin, T. C. The role of higher education in economic development: An empirical study of Taiwan case. *Journal of Asian Economics*. 2004. Vol. 15, No. 2. С. 355–371
6. Mariana, D. R. Education as a Determinant of the Economic Growth. The Case of Romania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 197, No. February. С. 404–412.
7. Вища освіта в Україні у 2018 році [Електронний ресурс] // Держстат України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/vyshch_osvita18.xls.
8. Ranking web of universities [Електронний ресурс] // Cybermetrics Lab. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.webometrics.info/en/Europe/Portugal?page=1>.
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Richards R. Vector Autoregressive Models for Multivariate Time Series [Електронний ресурс] / Robert Richards // University of Washington – Режим доступу до ресурсу: <https://faculty.washington.edu/ezivot/econ584/notes/varModels.pdf>.
11. Thurow, L. C., Mincer, J. Schooling, Experience, and Earnings. *Industrial and Labor Relations Review*. 1976.
12. Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів: Монографія // За заг. ред. к.е.н., доцента Ю.О. Ольвінської. – Київ : ФОП Гуляєва В.М., 2021. – 207 с.
13. Підгорний А. З. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: монографія. Одеса: ФОП Гуляєва В. М., 2016. 218 с.
14. Підгорний А. З. Соціально-демографічна статистика: підручник / А. З. Підгорний, О. В. Самоєнкова, Ю. О. Ольвінська, К. В. Вітковська / за ред. А. З. Підгорного. – Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. – 450 с.
15. Осадчук, Я. В. *Міжнародні порівняння рівня освіти населення* [Текст] / Я. В. Осадчук, О. В. Самоєнкова // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 7. – Одеса, ОНЕУ. – 2021. – С. 40 – 48